

Piotr Szatkowski: *Mazurzy – znikające świadectwo językowej przeszłości polsko-niemieckiego pogranicza. Współczesne praktyki językowe potomków rodzimej ludności Mazur*

Mazurzy to znikająca społeczność rdzennych mieszkańców regionu Mazur. Ich kultura i mowa odzwierciedla skomplikowane losy dawnego pogranicza polsko-niemieckiego. Mazurzy to w większości potomkowie kolonistów z Mazowsza, ale także wielu z nich wywodzi swe korzenie z Niemiec, Litwy, Francji, Austrii, Szkocji, Holandii czy Rosji. Badania wskazują także na domieszkę pozostałości po dawnych Prusach podbitych przez Zakon Krzyżacki w XIII w. Po podboju krzyżackim tych terenów różne fale kolonizacyjne trwały praktycznie aż do 19 w. Mazurzy, którzy w XVI wieku przyjęli wyznanie luterzańskie, żyli cały czas na styku niemieckich i polskich wpływów kulturowych. Posługiwali się tradycyjnie gwarą mazurską w kilku jej odmianach, a także gwarą ostródzką, dialektami wysokopruskimi, językiem dolnoniemieckim oraz standardowym językiem niemieckim, zwanym wysokoniemieckim.

Procesy asymilacji do niemieckiego społeczeństwa, języka i kultury nasilały się szczególnie w drugiej połowie XIX w., kiedy to także zaczęła zanikać powoli gwara mazurska. Mimo to Mazurzy wciąż korzystali z dawnych polskich kancjonałów i przekładów Pisma Świętego. Polskie nabożeństwa w różnych częściach Mazur odbywały się jeszcze w latach 30. XX w., aż do całkowitego ich zakazu wprowadzonego przez reżim nazistowski. Największe zmiany językowe zachodziły po I WŚ, kiedy przyspieszyły procesy asymilacyjne. Państwo niemieckie odbudowywało zniszczone wojną mazurskie miasteczka, a plebiscyt w 1920 r. wykazał, że Mazurzy w przeważającej większości czuli się już częścią politycznego narodu niemieckiego. Państwa polskiego nie znali – ich tereny nigdy nie należały bezpośrednio do Polski. Obawiali się również przymusu zmiany wyznania na katolicyzm, co dla wielu Mazurów byłoby nie do zaakceptowania. Po II WŚ Mazurzy stali się społecznością znikającą. Dawna gwara używana była głównie przez starszych i mało wykształconych, większość Mazurów znała dobrze język niemiecki. Weryfikacja narodowa przeprowadzana przez komunistów cechowała się terrorem i tylko sprawiała, że wielu Mazurów jeszcze bardziej chciało wyjechać do Niemiec. Podobnie działały liczne szykany na tle etnicznym i religijnym. Mazurzy opuszczali swą ojcowiznę stopniowo, aż do lat 70. XX w. Kilkusettyśięcna społeczność uległa dezintegracji, rozsiała się po Niemczech i Polsce.

Według różnych danych szacunkowych w Polsce żyje obecnie od ok. 1,3 do 10 tys. Mazurów. Celem niniejszego projektu jest zbadanie, jakich języków (lub dialektów) i jak często używają współcześni potomkowie ludności autochtonicznej Mazur, w jakich kontekstach, na jakim obszarze, jaką charakterystykę demograficzną i tożsamościową mają użytkownicy różnych kodów językowych. Badanie ma także na celu ujawnić zależność współczesnych praktyk językowych i tzw. biografii językowych, życiorysu badanych oraz ich rodzin, tworzonego pod kątem używanych przez nich dawniej języków i związanych z tym wspomnień, odczuć, faktów.

Pracuję wśród Mazurów od wielu lat. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń opracowałem kilka hipotez, które należy zweryfikować. Najważniejsze z nich to założenie, że istnieją różnice międzypokoleniowe w sposobie używania konkretnych języków, język niemiecki dominuje wśród starszego pokolenia, przez młodszych używany jest w formie atutu zawodowego – pomaga w kontaktach z turystami, w zdobyciu pracy. Język polski dominuje w pokoleniu średnim i młodym. Gwara mazurska, podobnie jak dawne gwary niemieckie, pełnią głównie funkcję sentymentalną i tożsamościową. Używane są rzadko i to głównie przez starszych członków społeczności.

Te i inne, poboczne hipotezy zostaną zweryfikowane przy pomocy serii ok. 60 wywiadów przeprowadzanych równomiernie na całych Mazurach. Spotkania z potomkami ludności autochtonicznej z całego regionu pozwolą odkryć subtelne różnice między określonymi jego częściami. W ten sposób pozyskana wiedza może uzupełnić istotną lukę w badaniach nad językową przeszłością i wynikającą z niej terażniejszością tej społeczności. Niezwykle ważne jest, by badania te wykonać, zanim społeczność mazurska ulegnie zupełnemu zanikowi.

Spodziewanym efektem badań jest uzupełnienie socjolingwistycznej wiedzy na temat Mazurów. Wyniki badań zostaną opublikowane w formie co najmniej 3 artykułów zamieszczonych w recenzowanych czasopismach lub monografiach. Badania zostaną także przedstawione dzięki 3 prelekcjom wygłoszonym na terenie Mazur.